

A KORAI ERDÉLYI SZOMBATOSSÁG: ÚJLAKI-NAGY RÉKA KÖTETÉNEK BEMUTATÓJA

Budapest, 2023. március 20.

LOVAS BORBÁLA

A Magyar Unitárius Egyház és a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézete közös szervezésében 2023. március 20-án a Budapesti Unitárius Egyházközség Pecz Samu termében mutatták be Újlaki-Nagy Réka angol nyelvű monográfiáját. A kötet 2022-ben a Vandenhoeck & Ruprecht Verlage gondozásában a *Refo500 Academic Studies* (R5AS) nyolcvanhetedik köteteként jelent meg *Christians or Jews? Early Transylvanian Sabbatarianism (1588–1621)* címmel. Az erdélyi szombatosság korai történetéről szóló kötet bemutatóját Czire Szabolcs, a Budapesti Unitárius Egyházközség lelkésze nyitotta meg egy bibliai idézettel Máté evangéliumából (Mt 5,18): „Mert mondom nektek, hogy amíg az ég és a föld el nem múlik, addig egyetlen jóta és egyetlen vesszőcske sem fog elveszni a törvényből, amíg az egészen be nem teljesedik.” Ezután János Zsigmond fejedelem toleráns vallásfelfogásáról beszélt, és arról, hogy a XVI. században Erdély milyen értelmező közösségeknek, felekezeteknek adott otthont.

A kerekasztal-beszélgetéssel egybekötött könyvbemutató résztvevői Koltai Kornélia hebraista, Balázs Mihály irodalomtörténész, Molnár Antal történész, Kiss Endre filozófus, valamint a szerző, Újlaki-Nagy Réka voltak, a beszélgetést Ács Pál irodalomtörténész vezette. Ács Pál, Molnár Antal és a kötet szerzője a keresztény és iszlám világ kora újkori kapcsolódási pontjait kutatják 2018-ban indult projektjük keretében. Ebben a kontextusban Molnár Antal a beszélgetés kezdetén elmondta, miért tartja fontosnak azt, hogy ez a kis vallásos közösség milyen szerepet játszott az erdélyi konfesszionalizáció sajátos történetében. Míg Európa nagy részén a monokonfesszionális államok voltak a leggyakoribbak, néhány bikonfesszionális állam mellett a három vagy több felekezetet befogadó országok száma nagyon csekély volt. Hogy Erdélyben miért alakulhatott ki négy bevett vallás és több felekezet együttélése, azzal kapcsolatban több szempontot is figyelembe vehetünk. Erdély az Oszmán Birodalom vazallus állama volt a határvidéken. Mivel egy alakulóban lévő államról beszélünk, melyet rendkívül tagolt társadalom jellemzett, nem meglepő, hogy Európából szabadgondolkodók, teológusok érkeztek ide. A fejedelmek által a felekezetekre kényszerített kompromisszumok pedig a nonadorantisták mellett a szombatosokat is elszakadásra készítették.

Újlaki-Nagy Réka a könyv előzményeivel kapcsolatban beszélt arról, milyen kutatások előzték meg a munkáját. A szombatosság történetéről korábban két fontos monográfia jelent meg. Kohn Sámuelnek *A szombatosok* című kötete másfél évszázaddal ezelőtt, Dán Róbert posztumusz megjelent *Az erdélyi szombatosok és Péchi Simon* című kötete pedig egy századdal később vált megkerülhetetlen munkává. Ezekre a kutatásokra építve nézte át és rendezte kötetbe a szombatosok történetét Péchi Simon tevékenységéig Újlaki Nagy Réka, hiszen Péchi munkássága az a pont, amikor a szombatosság még közelebb lép a zsidósághoz. A bemutatott könyv egyik legnagyobb erénye, hogy egyedi módszerrel lép közel forrásaihoz, és az eddigi munkáknál jóval részletesebben elemzi azokat. A kötet hermeneutikával, vallásos gyakorlattal vagy szombatos tanokkal foglalkozó fejezetei belső szempontokat érvényesítenek, a hangsúly arra tevődik, hogy a szombatosok hogyan pozícionálták magukat a kereszténység és a zsidóság között, valamint hogyan gondolkodtak és írtak önmagukról.

Balázs Mihály a könyv kapcsán elmondta, hogy Dán Róbert halála után kevés esélyt látta arra, hogy bárki folytatni tudná az elkezdett munkát. Ám már igen korán kiderült, hogy a kötet szerzője Kolozsváron nemcsak elkezdte vizsgálni az első forrásokat, de kiválóan alkalmas volt a feladatra, és hamarosan meg is jelent a *Fiatál Filológusok Füzetei* sorozat hetedik köteteként a *Korai szombatos íráások* című gyűjteménye. Jelen kötet szempontjából ez azért is volt kulcsfontosságú, mert a kutatást meghatározó komoly és részletes textológiai elemzés ekkor vette kezdetét. Balázs Mihály kiemelte, hogy a témaválasztás a nemzetközi olvasókat a radikális reformáció világába kalauzolja úgy, hogy a munkát a nemzetközi tudományos életben valóban észlelhetővé teszi, és különleges forrásokat mutat be a szakmai közönségnek egy nemcsak tartalmi, hanem nyelvi tekintetben is színvonalas kötetben.

Ács Pál ezután Koltai Kornéliát kérdezte arról, hogy mennyire építettek a szombatosok a zsidó alapokra, valamint hogy mik a különböző hagyományok közötti különbségek. Koltai Kornélia meglátása szerint Újlaki-Nagy Réka más, újfajta szemléletet nyújt a szombatosok szövegfelfogásában, és ténylegesen azt vizsgálja, mennyiben voltak keresztények, mennyiben voltak zsidók, lehet-e ilyen határokat húzni, és egyáltalán fel lehet-e tenni ezt a kérdést. Ezzel a szemlélettel különlegesnek számít az eddigi, szombatosokról szóló munkákhoz képest. Koltai Kornélia gondolataihoz a szerző még hozzáfűzte, hogy nagyon szerette volna a szombatosság kezdeti korszakának történetét megírni, de rá kellett jönnie arra, hogy a források ezt nem teszik lehetővé, hiszen nem datálhatóak, és nem lehet egy narratívát vagy kronológiát felállítani a szövegek mentén. A fennmaradt források nagy része teológiai problémákkal foglalkozik, és csak finom utalásokat találunk a mindennapi gyakorlatra vonatkozóan. Ez azt is jelenti, hogy nem volt lehetséges egy narratívára felfűzni a szövegemlékeket, így míg egyik fejezet a teológiát, addig a másik tisztán a rituális gyakorlatot taglalja.

Kiss Endrétől Ács Pál azt kérdezte, hogy mennyire tekinthető a könyv címében is szereplő kérdés adekvátnak. Kiss Endre elmondta, hogy egészen különleges recepciós kapcsolatról van itt szó, hiszen a reformáció egy különleges mozgalom. Minden ideológiának van valamilyen dinamikája, mindig túllépnek rajta, és ebben az esetben ez az a pont, ahol a radikális reformáció elérkezik a zsidósághoz ebben a különleges erdélyi helyzetben. Fontos ehhez hozzáfűzni, hogy történelmi szükség-szerűség, hogy a radikális reformáció követői eljutottak a zsidósághoz.

A beszélgetés első része után Ács Pál finomabbra hangolta a beszélgetést, és olyan részletkérdésekről hallhattunk, melyek jól megvilágítják a korszakot és az arról való gondolkodás problémáit. Az egyik első ezek közül a *vágykereszténység* és a *vágyzsidóság* fogalmi voltak. Előbbi olyan személyeket jelenthet, akik bár nincsenek megkeresztelve, de úgy élnek, hogy keresztények szeretnének lenni, és ennek analógiájára működhet az utóbbi is a szombatosokkal kapcsolatban. Ebben az esetben is arról van szó, hogy a felekezetek alakulása során egyfajta „lebontási folyamat” kezdődik el, hiszen racionalizálják a Bibliát. A folyamat adott pontján lényegében feleslegessé válik számukra az Újszövetség, így jutnak el lassanként az Ószövetség át a zsidósághoz. Ez a „sosevolt tisztaság”-ra irányuló óhaj az, amely ezt a bizonyos vágyzsidóságot létrehozta. Újlaki-Nagy Réka könyve pedig, főleg az identitásról szóló utolsó fejezete, pontosan megragadja ezt a helyzetet. A szerző emellett elmondta, a könyv írása közben újra és újra felmerült benne a kérdés, hogy alakulhatott volna-e máshogyan a történet. A beszélgetés során szóba került Dávid Ferenc, az unitáriusok első püspöke is, hiszen ő úgy képzelte el a reformációt, mint egy lépcsősort, amelynek utolsó fokán szemében a nonadorantizmus állt. Ám innen a szombatosok még egy fokot léptek a zsidóság felé. Ezután viszont csak úgy tudtak volna a kereszténységhez közeledni, ha lelépnek ezekről a lépcsőfokokról, így míg visszafelé nagy utat kényszerültek volna megtenni, a zsidóság felé már csak egyetlen lépés volt hátra. A különbség, a vékonyka szál, amely még a keresztényekhez kötötte őket, az volt, hogy hittek Jézusban, a Messiásban. Ám ez nem tartozott a hit fundamentumai közé, hiszen az üdvösségnek nem volt feltétele bármilyen messiásban való hit, Jézus személye pedig, akárcsak Mózesé vagy Dávidé, nem volt szükséges a megváltáshoz. Lassanként pedig még ez a vékony szál is elszakadt.

Ács Pál kérdésére a kezdetekről, melyekkel kapcsolatban még mindig sok homályos részlet él a köztudatban, Balázs Mihály elmondta, hogy egyes elképzelések szerint úgy jött létre a szombatosság, hogy Eössy András addig olvasta a Bibliát, mígnem feltalálta belőle a szombatosságot. Természetesen voltak mellette is nagy útkeresők, mint Matthias Vehe-Glirius, Martin Seidel vagy Jacobus Palaeologus. Dávid Ferencben még azért nem merült fel, hogy a szombatosság felé forduljon, mert a keresés még nem volt abban a stádiumban, vagyis számára ez a lehetőség még láthatatlan volt.

A szombatosok zsidó nyelvhez való viszonyáról Koltai Kornélia beszélt. Elmondta többek között azt, hogy Péchi Simon héberből fordított, a Bibliát is lefordította,

melyhez egy olyan rabbinikus bibliakiadást használt, melyben kommentárok és arámi nyelvű szövegek is voltak. Hogy a korabeli szombatosok találkoztak, találkozhattak-e zsidókkal, azzal kapcsolatban megtudhattuk, hogy Bethlen Gábor idejében már jöhettek zsidók Erdélybe, ezután tehát biztosan voltak kapcsolataik velük. Emellett azt is ki kell hangsúlyozni, hogy a szombatos hagyományok csak töredékes formái voltak a zsidók által megült ünnepeknek, ezek tehát nem tekinthetők teljes értékű zsidó rituáléknak.

A beszélgetés végén Elekes Botond és Újlaki-Nagy Réka Erdélyi Lajos marosvásárhelyi származású fotográfus 1977-ben készült *Bözödújfalusi etűd* című sorozatából mutattak be fényképeket. A képeken a Bözödújfalusi elsüllyedése előtti évekből való portrékon és tájképeken jelenik meg az utolsó fennmaradt szombatos közösség élete és környezete, Csukor Ignácné Kovács Regina, a székely szombatosok utolsó képviselője, a falu épületei, libanyájai, a világ leggyönyörűbb gyalogútja vagy épp a héber és magyar nyelvű sírköveket őrző sírkert.

Ezután Elekes Botond és Czire Szabolcs a Pecz Samu által tervezett épület második emeletén lévő unitárius templom történetéről beszélt az érdeklődőknek. A könyvbemutatót fogadás zárta, amely egy érdekességgel is szolgált: a Kövi Pál *Erdélyi lakoma* című kötetében szereplő kilenc szombatos, részben Bözödújfaluhoz is köthető recept közül választotta ki a könyv szerzője az asztalra valót.

Újlaki-Nagy Réka könyve hiánypótló munka nemcsak a magyar, de a nemzetközi tudományos közösség számára is, melynek segítségével angol nyelven, az egyik legszínvonalasabb szakmai sorozatban a nagyközönség számára is elérhetővé vált egy eddig példa nélküli, gazdag összefoglaló. A kötet bemutatója mind a laikus, mind a szakmai közönségnek érdekes részletekkel szolgáló, különleges alkalom volt, amit – reméljük – a témához kapcsolódó újabb kutatások és kötetek megjelenése kapcsán továbbiak is követnek majd.